

A kötet zárszavában a szerző összefoglalja kutatásának célját és eredményeit, felvázolja a további kutatási lehetőségeket a témával kapcsolatban. Az irodalomjegyzéket követő Függelékben több olyan szöveget közöl teljes terjedelmében, melyeket elemzett a kötet első részében. Naplórészek, levelek, Kálnoki Sámuel memoriáléja, kalendárium részlete, eddig ismeretlen szövegek kerültek be a válogatásba.

Összegzésként a kötetről elmondható, hogy a szerző részletesen feltárja a családhoz és írásgyakorlatához kapcsolódó szövegeket, teljességre törekedve közzé is teszi azokat, úgy, hogy háttérüket is felkutatta az idézett szövegek jobb megértése érdekében. A szöveggözlést illetően nem tartanám szükségesnek a rövidítések feloldásának jelzését az olvasást nehezítő zárójellel. Itt jegyezném meg azt is, hogy néha túlterheli saját szövegét a korabeli levél, naplórészletek szó szerinti, az olvasást nehezítő idézésével. Szerencsésebbnek tartottam volna egyes szövegek tartalmi idézését és értelmezését az eredeti forrás lábjegyzetben közölt szövegű átírásával. Több esetben is előfordul, hogy egyes következtetéseit ismétli. (A kötet 76. oldalán

ismétli a 64. oldalon is leírt Kálnoki Sámuel kalendáriumi jegyzeteivel kapcsolatos következtetését. Ugyanígy ismétli a Kálnoki Sámuel levelezésével kapcsolatos következtetések 109. oldalon leírt sorát a 116. oldalon is.)

A kötet erőssége a széles körű szövegelemzés, a korabeli textusokkal való összehasonlítás, a történelmi háttér felkutatása. Nyomon követhető a család tagjainak írásbeli fejlődése, amelynek háttérében iskolázottságuk, karrierjük, a politikai, katonai életben betöltött szerepük áll. Mindezeknek köszönhetően igényes, jól megírt művet tarthatunk a kezünkben, mely újszerű megvilágításba helyezi a Kálnoki család történetét. A függelékben található szöveggözlésnek köszönhetően az olvasó is betekintést nyerhet a szerző által használt forrásokba. Nagy mennyiségű feltárt levéltári anyag segíti a kutatót további témák megközelítésében, éppen ezért mindenkinek ajánlom a kötetet, akit a székelység, a 17–18. századi Erdély története érdekel, vagy aki családtörténeti kutatásokat folytat.

Markaly Aranka

A Kölesériána sorozat első kötetéről

Jakó Zsigmond: Köleséri Sámuel tudományos levelezése: 1709–1732.

Szerk. Font Zsuzsa, a latin szöveget gondozta, a regesztákat írta Magyar László András.

Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár 2012 (Kölesériána 1.). 252 old.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület *Kölesériána* cím alatt új sorozatot indított, melynek célja a 18. századi erdélyi polihisztor, Köleséri Sámuel (1663–1732) életművének a közreadása. Jelen első kötet a korabeli tudományosságban nagy hírnévnek örvendő erdélyi szaktekintély tudományos levelezését tartalmazza. A református lelkészcsaládból származó ifjú nyugateurópai egyetemeken szerzett teológiai és filozófiai doktorátust, majd azt követően orvosi tanulmányokat is folytatott, s Nagyszébenben orvosi

álláshoz is jutott. Sokoldalú tudása, érdeklődése és a Habsburgok iránti tudatos elkötelezettsége gyümölcsöző karriert eredményezett számára. Az erdélyi bányák főfelügyelője, majd guberniumi titkár lett. Számos tudományos munka bizonyítja sokoldalú tevékenységét. A levelezését közreadó kötet a bizonyítéka szerteágazó európai szintű tudományos kapcsolatrendszerének. A levélkorpusz nagy részét Jakó Zsigmond kutatta fel és szerezte meg az 1950-es években erdélyi, hallei, londoni és zürichi kéziratárból.

Bakk Antal-Pál (1988) – doktorandus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem Történelem-Filozófia Kar, történelemtanár, Avram Iancu Technológiai Líceum, Marosvásárhely, bakk.antal@yahoo.com.

Munkájának kiindulópontja a *Köleséri leveleskönyve másolatának* nevezett kézirat, mely az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárából került a Kolozsvári Nemzeti Levéltárba. A kötet 112 levelet tartalmaz Jakó Zsigmond eredeti gyűjtéséből, az Appendixben 14 később azonosított levél található. A levelek az 1709–1732 közötti időszakból származnak. Jakó Zsigmond 1962-ben fejezte be a levelek rendezését, jegyzetelését, s kéziratát átadta a szegedi egyetem régi magyar irodalom tanszékének kiadásra további kutatás, kiegészítés és a szakirodalom frissítésének kérésével. A kötet nem a teljes levelezést adja közre, hanem a csupán a tudományos kérdésekkel, könyvekkel, könyvkiadással foglalkozó, illetve a tudományos kapcsolatokat szemléltető leveleket.

A kötetet Font Zsuzsa Jakó Zsigmond Köleséri levelezésével kapcsolatos munkásságát tárgyaló szerkesztői előszava indítja. Kitér a levelek származási helyére, gyűjteményekre és levéltárakra. Kiemeli, hogy a levelezés a professzor által elképzelt rendben kerül kiadásra, aki a levelekhez rövid regesztákat csatolt, melyek a fejléc után következnek, ezeket a fordító, Magyar László András részletes regesztái követik. A regesztákat követi a levelek teljes szövege. A kötet szerkesztői jegyzeteit helyenként újabb szakirodalommal egészítették ki, illetve feltüntették a lelőhelyet és a kelteztést. A latin nyelvű levelek átírásakor a modern kritikai szövegkiadás elveit követte a gyűjtemény összeállítója és modern szerkesztői is. Az Előszót a szövegközlésben használt forrásmegjelölések követik, majd a lelőhelyek és az irodalom jegyzéke.

A kötet anyagát a Jakó Zsigmond által 1962-ig talált 112 levél, illetve az azt követően fellelt 14 levél adja. A 126 levél 3 kivételével latin nyelvű, a Károlyi Sándornak írt levelek magyar nyelvűek. 78 levelet Köleséri írt, 48-at pedig neki címeztek. 39 személlyel folytatott levelezését foglalja magába a kötet, darabjainak többségét nyugat-európai tudósok vagy Erdélyből elszármazott tudományos érdeklődésű ismerősök, patronáltak írták. Található közöttük svájci, németországi,

italiai, angliai, konstantinápolyi és szentpétervári beszámoló is, nagy részük a tudományos életről, könyvek-szakfolyóiratok beszerzéséről, a járványok-betegségek elleni küzdelem új módszereiről, filozófiai vitákról, a föld keletkezésének új elméleteiről, őslénytanról, régészetről, epigráfiáról, bányászatról és numizmatikáról szól.

A legtermékenyebb levelezést Mihail Şendóval (Michael Schendo von Vanderbech), a havasalföldi vajda száműzött orvosával folytatta, 1720–1726 között 27 kapott és 4 küldött levél található a kötetben. Személyes hangvételő, baráti levelekről beszélhetünk. Şendo értesíti Kölesérit tartózkodási helyéről (München, Augsburg, Velence, Amsterdam és Szentpétervár) és az ott folyó tudományos tevékenységéről. Levelezés útján új kiadványokat szerezhetett be, illetve új, külföldi kapcsolatokra tett szert. Könyvekről, könyvkiadásról, egyéni tevékenységéről, nemzetközi politikai eseményekről folyik a párbeszéd. Levelezőpartnere Szentpétervárról például beszámol az Akadémián folyó tudományos munkáról. Köleséri felkéri, hogy gyűjtsön adatokat a magyarok északi őseiről, válaszként egy finn–magyar szójegyzék összeállítását vállalja Şendő.

A gróf Lázár Jánossal folytatott levelezésből 17 levél található a kötetben, mialatt a gróf 1725-ben Bécsben tartózkodott az Apafi-hagyaték dolgában. Köleséri könyvek vásárlásával bízta meg, egyházi, teológiai és orvosi könyvekre tesz utalást. Általa került kapcsolatba Köleséri Esterházy Imre kancellár, későbbi esztergomi érsekkel, akinek műveiből is küldött. Esterházy Lázár János közvetítésével orvosi véleményét kérte a köszvény gyógyításáról. Könyvkötődíszek és betűk beszerzésével bízta meg levelezőtársát. Híreket közöltek egymással a bécsi udvar eseményeiről és az erdélyi politikai, tudományos újdonságokról.

A híres zürichi természettudós, orvos és matematikus Johann Jakob Scheuchzerrel folytatott levelezésből 14 darabot találunk a kötetben. A tudós erdélyi ásványokat és őslénytani leleteket kért Köleséritől a kövületekről írni tervezett lexikonja és természettudományi bibliográfiája számára.

Köleséri szívélyes segítségét ajánlotta fel, beszámolt az Erdélyben talált öslénytani leletekről, és anyagot küldött számára. Cserében matematikai műveket kért tőle, és jelezte, hogy ki szándékszik adni matematikai kézikönyvét Erdélyben. A pestist tárgyaló munkájáról mondott véleményt, és közölte az általa megfigyelt betegséggel kapcsolatos jelenségeket. Ugyancsak a pestissel kapcsolatos észrevételeit osztotta meg Johann Kanold orvossal 1720–1722-ben, tájékoztatva őt az 1718–1719. évi erdélyi pestis pusztításairól és az intézkedésekről, melyeket a járvány megakadályozása érdekében foganatosítottak.

Michael Gottlieb Hanschhoz írt leveleiben könyvek beszerzését kérte, többnyire filozófiai és teológiai művekről írt. Christian Wolf filozófusról is érdeklődött, akit szabados szellemű tanítása miatt ateizmussal vádoltak. Arról is említett Köleséri, hogy Drassóban van gyógyfürdőn megromlott egészségi állapota miatt. A kötetben fellelhető Köleséri-levelek keltezésében többször feltűnik a drassói keltezés, melyből következtethetünk rossz egészségi állapotára.

Lorenz Weidenfelder, szász evangélikus lelkészhez címezve 6 levél található a kötetben, melyeket 1719–1724 között írt. Történelemmel kapcsolatos témákat vázol fel, és kéri, hogy a gyűjtött feliratanyagban kutasson a dákok ősválása és történelme iránt. Római kori feliratokról osz meg információkat levelezőtársával, illetve orvosi meg gyógyszerezeti kérdéseket fejteget.

Johann Burkhard Mencken, leipzig-i történészprofesszor cáfolta Köleséri megállapítását a római kori Dacia aranykitermelésének mennyiségével kapcsolatban. Leveleiben Köleséri igyekszik megvédeni és bizonyítani a kitermelt arany mennyiségével kapcsolatos álláspontját. Ismerteti a gyulafehérvári vár építése során előkerült római régiségeket. Könyveket és folyóiratokat küldött neki Mencken, melyeket a Pragmatica Sanctio erdélyi elfogadásának emlékére vert érmével viszonzott Köleséri. Nyelvészeti észrevételeit is megosztotta levelezőtársával a tangut írással kapcsolatban.

Constantin Brâncoveanuhoz, Havasalföld fejedelméhez az 1709–1714 közötti időszakban írt levelek is megtalálhatóak a kötetben. Bennük az uralkodót a kuruc háborúról és a lengyelországi eseményekről tájékoztatta. Könyveket közvetített számára Németországból, illetve patikaládáskát készíttetett. Érdeklődött a római feliratos kövekkel kapcsolatban, megkérve a fejedelmet, hogy ha ilyen köveket találnának, akkor értesítse. Friedrich Wilhelm Sommersbergtől, aki a római kori Daciáról és a románok történetéről szóló munkájához kért adatokat, 3 levelet találok 1721–1722-ből. Pieter Burmantól, 1721-ben hozza írt levelében ugyancsak epigráfiai kérdésben kért felvilágosítást, mégpedig egy gyulafehérvári feliratos kőről kérdezte a véleményét. Stephan Bergler filológustól felvilágosítást kért két görög nyelvű felirat olvasása és értelmezése tekintetében. Philipp Hecquet-től a párizsi orvosi egyetem dékánjától egyházi régiségekkel kapcsolatos feliratokat kért.

Nicolae Mavrocordat fejedelem újonnan nyomtatott görög nyelvű munkájából küldött neki példányt, és kérte, hogy fejtsse ki róla a véleményét. Köleséri könyvújdonságokról tájékoztatta, és érdeklődött a konstantinápolyi himlőoltás módszeréről. Ugyancsak himlőoltással kapcsolatban írt levelet 1725-ben a havasalföldi vajda orvosaihoz, melyben a készülő himlőjárvánnyal kapcsolatos munkájához igyekezett anyagot gyűjteni.

Károlyi Sándor grófnak 1722–1723 között írt 3, egyedülállóan magyar nyelvű levelét tartalmazza a kötet. Megköszönte az ígért lengyel forrásmunkákat, s a magyar országgyűlés reformintézkedéseiről érdeklődött. Kiderül a levelezésből, hogy sikerült megszereznie a gróftól a szatmári békekötésre vonatkozó iratokat is.

Hans Sloane angol természettudóshoz és orvoshoz 1725-ben írt két levele is megtalálható a kötetben, tőle a walesi nyelvről kért felvilágosítást a román nép és nyelv eredetével kapcsolatos kutatásaihoz. Bibliát kapott tőle ajándékba, amiért viszonzásul egy aranyérdarabot küldött. Bél

Mátyás történelem- és földrajztudós levelében bízta Kölesérit, hogy fejezze be a daciai régi-ségekről tervezett munkáját, könyvekről illetve a magyar rovásírás kutatásáról értesíti. A boroszlói könyvkiadóhoz az Újszövetség kinyomtatása kapcsán írt levelet, utasítva azt, hogy magyar anyanyelvű korrektort kérjen fel a munkára, mivel a nyelvi hibákat szeretné elkerülni. Luigi Ferdinando Marsigli földrajztudós 1724-ben írt levelében a Duna mentéről készül munkájához kért Köleséritől adatokat az erdélyi bányákról és ásványokról. A jénai egyetemen tanuló Johann Lutschtól leveleiben tájékoztatást kért az ottani tudományos élet újdonságairól, és könyvek beszerzésével bízta meg. Johann Peter Ludwig hallei filozófia-, történész- és jogászprofesszornak 1732-ben írt, értesíti jogi művek küldéséről, és közvetíti neki az utolsó három magyar országgyűlés cikkelyeit is. Jóny János löcsei ügyvédet az erdélyi igazságszolgáltatás megreformálását célzó munkálatokról és különböző jogi forrásmunkák felől tájékoztatta. Huszti Andrásához 1730-ban írt levelében kifejezi örömét, hogy jogi tanulmányokat folytat, és támogatásáról biztosítja őt. Ioan Patachi püspököt igyekezett rávenni, hogy a Fogarason fogva tartott drassói pópát engedje szabadon. Frankenianus bárónak írt levelében ígérte, hogy meggyógyítja a leányát. Cristoph Voigt professzor, minthogy vallási viták miatt távoznia kellett Szebenből, búcsúlevelében mondott köszönetet Kölesérinek a segítségéért. Savoyai Jenő hercegnek 1717-ben újévi jókívánságait és ajándékként az *Auraria Romano-Dacica* frissen megjelent kötetét küldte. Gyalogi János jezsuita levelében közli, hogy új verseskötetét neki ajánlja. Martin Friedrich Leonhardhoz 1724-ben írt levelében üdvözölte döntését, hogy beiratkozik a tübingeni egyetemre, s kérte, hogy küldjön neki az ott megjelenő tudományos dolgozatokból. Grigore Vlastónak 1724-ben keltezett levelében ígéretet tett peres ügyében való közbenjárásra. Girolamo Albrizzinek segítségért ígérte kiadványainak erdélyi értékesítésében.

A leveleket egészíti ki az aprólékos és figyelmes munkát tanúsító tárgy-, helynév- és személy-

névmutató. A szerkesztő, Font Zsuzsa értő összefoglalója követi a mutatókat, ebben a *Köleséri Sámuel és Jakó Zsigmond által összegyűjtött levelezése* címet viselő szintézisben aprólékos áttekintést nyújt Köleséri Sámuellel kapcsolatban, alpontokba szedve származása, tanulmányai, karrierépítése, levelezése, könyvgyűjtése és könyvtárépítése legfontosabb mozzanatait. A kötetet román és német nyelvű összefoglaló zárja.

Következtetésként elmondható, hogy egy aprólékosan átgondolt és kivitelezett kiadványt vehetünk kezünkbe. Kijelenthetjük, hogy a Jakó Zsigmond által gondosan elkezdett munka beérett, hiszen a kötet összeállítói igyekeztek körültekintően követni és kiteljesíteni a professzor elképzeléseit, mely eredményre vezetett. Az információkban és adatokban gazdag szöveg hasznosítása és jobb megértése érdekében készült részletes regeszták Magyar László Andrást dicsérik. Így jött létre ez a korszakkal foglalkozók számára kiemelkedően értékes forráskiadás. A kiegészítő jegyzetek, szakirodalmi utalások ugyancsak a kutatókat és érdeklődőket szolgálják, általuk könnyebben megérthető az adott levél tematikája.

A kiadványban szereplő levelek híven tükrözik Köleséri Sámuelnek a sokoldalú érdeklődését, Európára kiterjedő kapcsolatrendszerét és a tudományos munka iránti fáradhatatlan elkötelezettségét. A kiadvány átolvasását követően nem csodálkozhatunk azon, hogy könyvgyűjteménye megközelíthetően 4000 kötetet foglalt magába, hiszen nagyrészt könyvek, folyóiratok beszerzésére vonatkozó utalások töltik ki az írásait. Tudása, sokoldalú érdeklődése, munkabírása a korszak kiemelkedő tekintélyévé tette Erdélyben. A korszakkal foglalkozó kutatók számára ajánlom, de minden olyan érdeklődőnek is, akik szeretnének képet kapni egy 18. századi erdélyi tudós mai szemmel hihetetlenül sokirányú, a filozófia, természet- és orvostudomány, gyógyszerészet, őslénytán, numizmatika, epigráfia és régészet kérdéseiről.

Bakk Antal-Pál